

شنگال دیرۆک و بهرخودان

شنگال یان شنگار دهی هژمارنن یهک ژ دهفهرین گرنکیڤ هه ریمه کوردستانا عیراقی، و دقئ ههژمارئ دا دئ دیرۆکا شنگالی و بهرخودانا خه لکی وئ ژبو خوهندهفانی هیژا خویاکهین. هیقیخوازین ئەم بکارن حهقی فی بابتهئ گرنک بدهین.

« ۱ - ۲ »

عهدانان زیان

شنگال ناف و جهی جوگرافی و هندهک پیزانیین دن:

گهلهک دیتن هه نه ل دۆر ناغئ شنگالی هندهک میژووئقیس دیتنن کو شنگال ژ دوو په یفا پیک هاتیه: (شهنگ) نانکو (جان)، (و ئال) نانکو (ئالی).

و هۆسان رامانا ناغئ شنگالی دبتنه ئالیی جوان و خوهش، و گهلهک دیتنن دن ژئ هه نه ل دۆر ناغئ شنگالی، به لئ دیتنا مه خویاکری ژ هه موویین دن بهر ناقل تره.

و ژ ئالیی جوگرافی شنگال دکه شه باشورئ رۆژناقا یا کوردستانا عیراقئ ل باکورئ هیلا پانا (۳۶) و نیزیکی هیلا دریزا (۴۲)، و دژیده رین دیرۆکی ده و هه و هسان د سالنامین ئوسمانی ژئ دا، شنگال هاتیه هه ژمارتن وهک ئیک ژ هه ریم و باژیرین جزیری و دکه شه نیفا هه ریمه (جهزیره) دناف بهرا هه ر دوو رۆبارین دجه و فورات رۆژناقا باژیری موسل، و ژ بهر قئ یه کئ شنگال بوویه خودانا جه و (مهوقه کی) گرنک و ستراتیژی ده هه موو چاخانا.

چیا یی شنگالی چیا یه کی ناسئ یه به لئ ب خیر و پیت و به ره که ته پاراستنا خه لکی شنگالی کره ژ گه لهک مه ترسی و هیرشین دوژمنا و ده هه موو ده ماندا، هه ره وه سان ده قه را شنگال خودانا ده شه کا فره و ب پیته و عه ره دکئ چاندئ بی ژۆر هه یه ژ بهر هه بوونا سه دان کانیین ناغئ د چیا یی شنگالی ده هه ره وه سان ئا فاکاریز و رۆباران ژئ ل ده قه را شنگالی یه مشه یه، ئەقجا تشتهک ره واپه چیا یی شنگالی به ره مه مین جوژا و جوژ ده ریتخه، و ژ بهر فان خیر و به ره که تین یه زدانئ مه زن داینه شنگالی و

ژ بهر گرنکی و ستراتیژی شنگالی کو دکه شه ل سه ره چه ندین ریتین بازگانیی، ژ له ورا دئ بینین کو ده قه را چیا یی شنگالی هه رده م جهی ته ماکاریا ده ولت و هیزین ده و ره بهر بوویه بین کو قیا یین داگیرکن داکو به ره هم و خیر و بیترین وئ ژ خوه را ببهن و تالان بکه ن.

ب گشتی خه لکی چیا یی شنگالی و ئاکنجی یی وئ هه ر ژ که فندا ژ کوردین ئیزدینه کو چیا یی شنگالی ب جهی خوه یی تاییهت دزانن، و گه لهک هۆز و عه شه ره تین میترخاس ل فی چیا یی هه نه و دهین پارقه کرن ل سه ره دوو به شین سه ره کی ئەو ژئ: جوانا و خۆرکا، جوانا ل قوبله تا چیا یی شنگالی د ئاکنجی نه، به لئ خۆرکا ل ئالیی (شه مالی) باکوور و رۆژناقا چیا یی دژین.

و هۆز و عه شه ره تین جوانا ئەقن: هه بابا، میرکان (مه رکان)، مالا خالتا، مسقۆزه، دلکان، عالدینا، عه مه را، ئادی دلا، قاسموک، کزان، جوکان، هسکالیه، عه لی سوژکا، و دگه ل هندهک جوړین دن، و هۆزین خورکا پیکه اتینه ژ: سموقیا، قیران، فه قیرا، جفریه، حلیقیبا، موسانا، هسکانا، ئال دهخیا، چیلکا، کورکوکا، مه ندکا، رهشکا، شه رقیبا، هیکا، هه ویریا، هه ژیه بیژن کو گه لهک میترخاس ژ فان عه شه ره تا ده رکه تینه و به رسینگ دۆژمنا گرتینه و فان هۆزا هه ر ده مئ شنگال تووشی مه ترسیی بووی یان دۆژمنا قیا یی داگیرکن، هه موو هۆزین ناغری بوویه یه ک و هاریکاری و پشته قانییا هه قده و کرینه تاییهت دژئ عه شه ره تین عه ره با و لیشکه رئ حکومه تا و هۆسا تفاقی و

و مه نارا شنگال هه ره وه سا گه لهک مه زارین پیروژین ئیزدیان ل چیا یی شنگالی هه نه، وهک مه زارئ شه ره فه دین و ئامادین و چل میتران و شیخ شه مس و گه له کین دن، هه ره وه سان شنگال گه لهک یه ناقداره ب فلکلۆژی خوه نه مازه سترانا فلکلۆریا شنگال کو گه لهک بناف و دهنگه ل کوردستانئ.

باژیری شنگالی باژیره کی گه لهک که فته و بنگه هئ قه زا شنگالی یه، و بی پیکه اتیه ژ چه ندین گه را وه کی:

برج، کهلاهئ، سه رای، به ره ره وژ و گه له کین دن و پتر ژ ۱۳۲ گوندان ل چیا یی شنگالی هه بوون و نه ا یی هاتینه ئاکنجی کرن ل ۱۲ کۆمه لگه هین قه سری.

و ژ ئالیی ئیداری شنگال دبتنه سنجه ق وهک مووسل سه ره ب ویلایه تا دیاره که ر پشتی ده شه لاتا ئوسمانی په یدا بووی، و پاشان بۆ ماوه کی دبتنه سه ره ب ویلایه تا «کوردستان» و ل سه دئ هژدئ دکه شه سه رب ده قه را ماردین یا سه رب ویلایه تا به غدایی قه و ل نیفا دووی ژ سه دئ ئۆزدئ دبتنه سه رب ویلایه تا مووسلی قه و دمینه وسا هه تا نه مانا ده ولتا ئوسمانی ل سالا ۱۹۱۸.

و پشتی دروست بوونا ده ولتا عیراقئ ل سالا ۱۹۲۱ شنگال دبتنه قه زا یه که سه رب پاریزگه ها مووسلی قه و هه تا نه مو مایه وسان.

باشوور ده په یدا بوویه، و رۆلهک بنگه هئ سه رۆک (مه سعود بارزانی) تیده هه بوو.

* دۆژمن گه لهک کوردین مه ئەو ب دووری نه ته و اوان خه ستنه مینا کوردین شیعی ل عیراقئ ده و کوردین ئەه لوی ل سووریی ده و کوردین دورزی ل سووریی و لپنانئ و.. هتد ده، کو دووری گه لئ خوه یی کورد که تنه و گه لهک جارا خزمه تا دۆژمن کوردا کرنه، کو چاوا دایکی خه لکی نابن دایکی مه رۆقی ملله تئ خه لکی نابن ملله تئ مه رۆقی، و هزرکنا نه ته وه بی ژئیمانئ یه، هه موو پیخه مه بهر وه ا دبیزن و بی گومان رومه تا مه رۆقا دخورت بوونا وی دبه و خورت بوون د یه کیتی مه ده به.

هه قگرتنا عه شه ره ت و هۆزین شنگالی نه هیلا یه ل چ وه ختا دۆژمن نیزیکی چیا یی شنگالی بت.

و خه لکی شنگالی گه لهک ره وه شتین باش ل جه م هه نه مینا راستیی د گوتینن خوه دا، هه ره وه سان خودانئ ناخفتنا خوه نه و هه رده م بسۆز و په یمانین خوه رادبن، و خیا نه ت و ده ره و ل جه م وان نینه.

هه ره وه سان هه ز ژ خیری دکهن و ده ستئ هاریکاری بۆ مرۆقئ محتاج دریز دکهن وی دپاریزن ژ هه ره مه ترسیه کی، و گه لهک قه درئ میقان و غه ربان ل جه م وان هه یه، و ژ ساخله تین دنین وان کو دناقدارن ب میترخاسی و خۆشمیریا خوه، لئ به لئ گه لهک هه ز ژ ناشتی دکهن و ناشتی خوازن و هه رده م دۆژمنا زۆری ل وانکره و هیرش ئانینه سه ره وان، به لئ چ جارا خه لکی شنگالی زۆری و بن ده ستئ قه بوول نه کره و هه رده م به ره قانی ژ هه بوون و سه رخوه بوونا خوه کره یه.

شنگال جهی لیبۆرنا ئایینی بوویه د هه موو ده ماندا، کوردین ئیزدی و موسلمان و مه سیحی ب هه قرا ژیا یه و هه قکاریا هه قده و کرینه د ناسته نگیا دا و ل دژئ دۆژمنا.

گه لهک شینوار ل ده قه را شنگالی هه نه مینا که لا شنگال و سووری رۆمانی ل شنگال

ئیزدیاتی و کوردایهتی

ده ولتا کوردی بیترین گوهدانئ ل لالشی بکن کو لالشی مینا شوونواره کی ئولی، کوردی و نه ته وه بی گرنک هه یه.

* هه ژمارا کوردئ مه ی ئیزدی ل کوردستانا رۆژناقا بیترین (بیست هه زار) که سه هه یه و په یدا بوونا وان ل هه ریمه (جهزیرئ، ئەفرین، حه لهب و هه نک ل شامئ ژئ هه نه).

د ده سته پیکا دامه زاندا پارتی و ته قه گه را کوردی ل کوردستانا رۆژناقا، گه لئ مه ی ئیزدی به شداری ته قه گه رئ بوونه و رۆله کی پر گرنک تیده لیسن و گه لهک ژ وان هاتن گرتن و ئیشکه نه کرن و شه هید که تن، دبه ر دۆزا کوردی و کوردستانه ده، ناقتین که سین ناقدار کو خه با ته ک مه زن د بهر دۆزا کوردایه تیئ ده کره مینا:

- مالباتا گیتجۆمیرزا: و ب تاییهت یی پاره زتر سه بری گیتجۆمیرزا ژ خه لکی هه ریمه قامشلۆ.
- مالباتا خه له فن حه سو: کورئ وان ئەحمه دئ ساله ح و عه دانان ژ خه لکی عاموئ.
- شه مۆ شیخ مه لکی: ژ هه ریمه دیرکئ.
- عادل ئیزدی: ژ هه ریمه سه ری کانیی و گه له کی دن ژئ هه نه.

* به ری هه ر تشتی دقئ ئەم زانبن کو ئەم کوردن، ئۆلا یه تی دناف مه رۆف و خوه دایئ وی دبه. ئەم کورد ل دۆرا (پینجی

عهبدولهحمان فاتی

ملله تی مه بی کورد ژ به ری هه زارئ سالانده ل سه ره خا کا وه لاتئ خوه یه، ئەو وه لاتئ ناغئ وئ کوردستان، و ب ده ا ده ولت شاهین شاهیهک، مینا شاهین شاهیا: (جوتی، کاسی، هۆری، میسانی، میدیا) و ل سه ره ده ما ئیسلامئ ده پیترین چاره سه د سالی کوردا سه رۆکاتیا وی کره یه.

گه لئ مه ی کورد خودانئ دیرۆکه ک پر مه زنه و هه موو دزانن کو گه مینا پیخه مه بهر (نوح) ل سه ره چیا یی جو دی راهه سته یا یه و دیرۆکا به ره ده امینا مرۆقانیی (ئیسرا هیم خه لیل) ژ باژارئ ئورفا ژ نا فا کوردستانئ بوو، وهک ئەم دزانن تا نه ا شوونوارئ شاهین نه مرود ل ئورفایی هه یه. و (ئیسرا هیم خه لیل) خودانئ په یاما په رستنا ته نا هیا خوه دئ بوو و ئەو ب خوه زه ره ده شتئ سسیا بوو ژ بهر کوردا ژ پیخه مه بهر دگۆت (زازا) و پیته دیک خورت هه یه دناف ئۆلا ئیزدیاتیئ و په یاما (ئیسرا هیم خه لیل) دا، ئەوا ئەم دزانن تا نه ا شوونوارئ (ئیسرا هیم خه لیل) ل لالشا نوورانی ده هه یه و ناغئ ئیزدیاتیئ ژئ ئ ناغئ (خوه دا) هاتی یه، له ورا کو کوردا دگۆتن ژ خوه دا ره (ئیزدا)، و ئۆلا ئیزدیایه تیئ ئۆلا یه که مینه کو دناف کوردا ده به لاث بوویه و پیته سته کو ئەم کورد ب رومه ته ک و گوهدانه ک ل قئ ئۆلئ بکن و بووی دیرۆک و نه ته و کوردا و پیته سته ل په رسته گه ها لالشا نوورانی بیترین و گوهدان لئ بی کرن و تاییه قه ندیه ک وینی دیرۆکی پر گرنک هه یه ژ بهر کو به ری بیترین هه زارئ سالا تا نه ا هه یه و ئەم هیتیدارن ژ

بنگه هئ لاش و بیره اتنا سیزدی ژ دامه زانانئ و ده سته فتنئ قئ داویئ بابئ رۆژانئ

پشتی هه زارین سالان و سه دین کاره ساتان و ژناقیرنئ و ده ره سه ری و فه رمانین قیرکنئ و ژ ئەرد و ئاسمانا و ژ ده و ره به را و لقی چه رخی دلشه که ره و پشتی چه ندین هه ول و بزاقین به ره دوام ژلا یی خه مخور و دلسوژین ئیزدیاتیئ و کوردایه تیئ قه و پشتی سه ره لدانا پیروژا ئادارا ۱۹۹۱ و هاتنا وئ ده رفه تا زترین و به اریکاریا ده وله تین هه قابه ند پارچه ک ژ کوردستانئ نازاد بوو و دناقدا ئۆل و نه ته وین جو دا جو دا ب نازادیئ شاد بوون و بنگه هئ لالشی ل ناغه ندا ده و کئ هاته قه کرن و پشته قانی ژلا یی به ری کوردستانئ و هه رده و پارترین سه ره کی قه هاته کرن و بۆ جارا ئیکئ د دیرۆکا ئیزدیان دا بوونه خودان خه لکی یی بده ته ناسین ژبلی کۆمکر و قه ژوارتا چه ندین بییر و بۆچۆنئ جوژا و جوژ ل دۆر ئۆل و قه ول و قه سیدین فی ملله تی که قئق دترین کوره هین وی دگه هه نه چه رخی به رین و ده سپیکا په یدا بوونا مرآقاییه تیئ و خودانئ گه نجینه کا مه زن ژ که لتور و که له پورو داب و نه ریتین که قن و ره سه ن و پشتی قئ رۆلی به رچاقئ بنگه هین لالشی دبیین بوینه فا کته ری به یترکنا لیستا کوردستانئ، به لکی بوونه نه گه ری سه رگرتنا ده ستووری ئیراقئ یی هه رده می پشتی ل دوو پاریزگه ها سه ره گرتی و لسه ر پاریزگه ها مووسل مابوو و ئەو بوو ده قه رین شنگال و شیخان و تلکیف و باشسیک و بارزانی بوینه زۆرینه ل پاریزگه هئ و ده ستووری سه رگرت و ئەقه حکومه ت ژئ هاته دان و ئیزدی چاقه ری دابینکرنا مافین خوه یین ره و ا وهک ئۆلا سیب د ئیراقئ ده وهک پیکه اته کا ره سه ن ژ ملله تی کورد و ب ئۆمید و هه رگرتا پله و پایین به رپرسیایه تیئ ل گوژ ریزا خوه ل کوردستانئ و ئیراقا فیدرال و دیوکراتی و فره نایین و نه ته وه و پیکه اته تا پیروژایه یین گه رم دگه ل قه فته کا گول و نیرگزین چیا یی کوردستانئ بۆ هه ر خه مخۆرکی بنگه هئ لالشی دا کارکری و سوپاسیین بی لایه ن بۆ هه ر خیرخوازه کی و لایه نه کی پشته قانی بۆ بنگه هئ کری و دکهن.

دامه زاناندا بنگه هئ لاش پینگاهه که دیرۆکی بوو بۆ ئیزدیان

پشکا زمانئ ئینگلیزی: ئەز پر ژدل داخوازا سه ره که فتنئ بۆ بنگه هئ لالشی دکه م و پیروژایه یین بی پایه ک ناراسته ی ده سته یا بلند یا بنگه هئ دکه م. **زنا عه بدولا قوتایی کولیرا کارگری و نابوری پشکا کارگری:** دامه زاناندا بنگه هئ لالشی پینگاهه که دیرۆکی بوو ئیزدیان پیروژایه یی لئ دکه م لئ خوزی پتر پووته ب قوتاییین ئیزدیان کرنا ب تاییه تی دقان کاودانا ده. **شغان سلیمان قوتایی کولیرا په روره ده زمانئ ئینگلیزی:** بهه لکه فتا سالقه گه را بنگه هئ لالشی به اتترین ریز و سلاش بۆ گشت ئەندانمین بنگه هئ و ده سته یا ریشه بهر و هیشیدارم کارین وه به ره ف زیده بوونی بچن.

سه یدۆ سلیمان قوتایی کولیرا کارگری و نابوری به شی کارگری: پیروژایه یا بنگه هئ لالشی دکه م ب هه لکه فتا سالقه گه را وی هیشیدارم سال بۆ سالی پیشقه بچت و پتر خزمه تا ئیزدیان بکه ت لئ ئەز پیششیا ز دکه م کو جهه کی تاییهت به یته قه کرن ل زانکویا ده وک ژبۆ گل و گازندین قوتاییان ب ریکا فی بنگه هئ. **شیمال سردار قوتایی کولیرا په روره دا بنیات به شی کومه لایه تی:** ئەم هه موو سه ره فه رازین ب فی بنگه هئ و ئەز پیروژایه یین خۆ ناراسته ی ده سته کا ریشه بهر دکه م، و دخوازم ئەف که سین ل فی بنگه هئ کار دکهن د خزمه تا هه موو ره وه نه ییرین ئیزدیان ده بن ب تاییه تی قوتاییان. **سامان سامی قوتایی کولیرا نادین**

ریپورتاژ، جه مال کودی: **بنگه هئ لالشی یی ره وه شه نیسیری و کۆمه لایه تی که فته د به هارا خو یا سیزدئ دا و یی به رده وه امه ل سه ره خزمه تی ژبۆ وه رارا کلنوور و چاندا ئیزدیا بقئ هه لکه فتی کۆمه کا کوردین ئیزدی ل زانینه گه ها ده وکئ پیروژبایه ی و بۆچووینن خۆ ده ربیرین:** **ساوان عیدۆ قوتایی کولیرا کارگری و نابوری به شی دارایی و بانگ:** ده لیشه یه که زترین بوو بۆ ئیزدیان و گه لهک خه لکی بیانی ئەم ب رئ یا فی بنگه هئ ناسین، به لئ ئەز پیششیا ز دکه م کو که ناله کی تلفیونی ژبو ئیزدیان به یته قه کرن بریکا فی بنگه هئ.